

Framtidsvägen

Vägen till vilken framtid för eleverna på gymnasieskolans yrkesprogram?

MATTIAS NYLUND

Akademien för humaniora, utbildning och samhällsvetenskap,
Örebro universitet

Sammanfattning: Den 13 maj 2009 lämnade regeringen över proposition 2008/09: 199 till riksdagen. Propositionen innehåller förslag till de mest omfattande och genomgripande förändringarna av gymnasieskolan sedan 90-talets gymnasiereform. Som underlag för propositionen ligger gymnasieutredningen Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola, vilken fick i uppdrag att föreslå en ny struktur för gymnasieskolan. Propositionen följer på de flesta punkter de förslag som presenterades i utredningen, och det är denna utredning som analyseras i föreliggande artikel. I artikeln riktas intresset mot utredningens förslag avseende den innehållsliga utformningen av de framtida yrkesprogrammen. De teoretiska utgångspunkterna hämtas från läroplansteoretisk forskning, framförallt från Englund (2005) och Carr och Hartnett (1996), där den historiska spänningen mellan skolans sociala-medborgerliga uppdrag och dess ekonomiska-arbetsmarknadsstyrda uppdrag fokuseras. Utredningens förslag till framtida yrkesprogram diskuteras mot bakgrund av vilket framtida samhälle, liksom vilken roll i detta samhälle, eleverna förbereds för. Avslutningsvis diskuteras vilken gymnasieskolans huvudsakliga samhällsliga funktion blir med utredningens förslag.

Think of this situation as something of a road map. Using one key word – markets – sends you onto a highway that is going in one direction and that has exits in some places but not others. If you are on a highway labeled *market*, your general direction is toward a section of the country named *the economy*. You take the exit named *individualism* that goes by way of another road called *consumer choice*. Exits with words such as *unions*, *collective freedom*, *the common good*, *politics*, and similar destinations are to be avoided if they are on the map at all. (Apple 2004b s 65; kursiv i original)

Framtidsvägen, bestämd form singularis. Den senaste gymnasieutredningen *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola* (SOU 2008:27) har en anspråksfull titel, och anspråksfull är även utredningen i sin helhet då den har

påtagit sig uppdraget att utreda »i stort sett alla frågor i gymnasieskolan» (SOU 2008:27 s 15) för att föreslå en ny struktur för densamma. Med utgångspunkt i Michael Apples metafor ovan är det en intressant fråga vilken typ av »vägkarta» utredningen erbjuder; vilka är nyckelorden och vilka ingångar och utgångar etableras därigenom? En sökning¹ på förekomsten av olika ord gav följande resultat:

Tabell 1. Gymnasieutredningens språkbruk.

<i>Vägkarta 1</i>		<i>Vägkarta 2</i>	
Individ	533	Kollektiv	13
Kompetens	203	Kritiskt tänkande	0
Avnämningar	169	Löntagar	0
Kvalitet	153	Jämlikhet	2
Marknad	120	Demokrati	1
Resultat	108	Rättvis	7
Företag	59	Fackförening	2
Anställningsbar	41	Klass (som socialgrupp)	1*
Effektiv	39	Eftertanke/Deliberation	0

* i referenslista

Vissa ord och begrepp är mycket vanligt förekommande, andra betydligt mindre. Gymnasieutredningen är således, för att tala med Apple (2004b), en specifik vägkarta som leder mot vissa specifika mål och utgångar, samtidigt som den leder bort från andra och begrepp är mycket vanligt förekommande, andra betydligt mindre.

DE YRKESFÖRBEREDANDE PROGRAMMEN

Som utredaren själv påpekar är omfattningen av frågor som utredningen behandlar enorm. Den yrkesinriktade utbildningen har dock en speciell tyngd i utredningen, och det är denna som står i fokus i föreliggande artikel; vilken framtidsväg stakas i gymnasieutredningen ut för eleverna vid de framtida yrkesprogrammen?

År 2007 studerade drygt hälften av gymnasieeleverna i Sverige vid de yrkesförberedande programmen (SOU 2008:27). Hur dessa utformas är därmed av stor betydelse för vilken utbildning en stor del av Sveriges framtida medborgare kommer att ha, och är således en central demokratifråga. De yrkesförberedande programmen som demokratifråga blir dock inte endast central genom sitt stora elevantal utan även genom att eleverna på dessa

program främst utgörs av ungdomar med gemensam social bakgrund, eller klasstillhörighet (se t ex Broady & Börjesson 2006).

När ojämlikheter inte faller ut på ett slumpmässigt sätt utan följer relativt systematiska mönster brukar man tala om social stratifikation (Crompton 1998). Sverige är idag ett mycket stratifierat samhälle med stora klasskillnader (Ehrenberg & Ljunggren 2006, Wright 1997). Att klasstillhörighet spelar en avgörande roll vid val av gymnasium (Broady & Börjesson 2006), och generellt är den viktigaste faktorn gällande utbildningsframgång är ett starkt belagt empiriskt faktum (Andersson & Lindblad 2008, Hertzberg 2008).

Då eleverna vid de yrkesförberedande programmen huvudsakligen tillhör en i många avseenden underprivilegerad socialgrupp, eller klass, blir utformningen av dessa program en laddad utbildningspolitisk fråga. Differentieringsfrågan; hur, när och utifrån vad man bör skilja eleverna åt i skolan, har varit den kanske mest centrala frågan för svensk utbildningspolitik (Lundgren 1979). Demokratifrågan, hur skolan skall bidra till fostrandet av jämlika demokratiska medborgare, har också varit mycket central. I skärningspunkten i denna diskussion befinner sig de yrkesförberedande programmen.

Sättet att organisera utbildningen, utbildningens tillgänglighet och yrkesutbildningens ställning påverkar samhällets sociala skiktning. Yrkesutbildningen ligger i gränslandet mellan effektivitet och fördelning. (Olofsson 2005 s 12)

EN LÄROPLANSTEORETISK ANSATS

Läroplansteoretisk forskning problematiserar frågor rörande skolans innehåll (t ex Apple 2004a, Englund 2005). De grundläggande utgångspunkterna för denna problematisering har hämtats från insikter inom framförallt historiematerialism (t ex Marx & Engels 2004), kunskaps sociologi (t ex Mannheim 1979) och språkfilosofi (t ex Cherryholmes 1988). Dessa teoribildningar har på olika sätt illustrerat hur frågor rörande kunskap är tätt sammanbundna med frågor rörande makt, förklarar med begrepp som *ideologi*, *världsbild* och *diskurs*.

Vidare problematiseras skolans innehåll i läroplansteoretisk forskning ofta mot bakgrund av att skolan är en politiskt styrd organisation där innehållet i olika utbildningar bestäms mot bakgrund av en kamp mellan olika sociala krafter med skilda uppfattningar om utbildningens syfte; vad kunskap är, vad som är värt att veta och vilka som skall ha rätt till utbildning (Englund 1990). Ett sätt att mot denna bakgrund analysera innehållsfrågor är att rikta intresset mot kunskapens socialisationsinnehåll (Apple 2004a, Englund 1997). I skolan förväntas elever lära sig allt från vad som är att betrakta som sant, rätt, möjligt och hur man kan förstå samhället vi lever i, till att kommunicera, arbeta, lyda auktoriteter och komma i tid.

Skolan betraktas ofta som mycket central av forskare som studerat samhälls socialisation (t ex Althusser 2008, Durkheim 1979). Då kunskapens socialisationsinnehåll fokuseras, analyseras innehållet i skolundervisningen mot frågan om vilken typ av handlingsdisposition som blir rimlig utifrån det föreslagna innehållet, och frågan om vilka konsekvenser ett visst innehålligt

urval får framför andra möjliga sätt i centrum. Utifrån en sådan ansats problematiseras innehållet i sig, oavsett hur effektivt elevernas lärande är (Ljunggren 1996, Östman 1995). Det är ur ett sådant perspektiv som den av utredningen föreslagna innehållsliga differentieringen analyseras i denna artikel. Det är således vad som brukar kallas *den ideologiska styrningen* som fokuseras (jfr Lindensjö & Lundgren 2000).

Gymnasieutredningen är genom sitt omfång av förslag till förändring att betrakta som en systemreform (Forsberg 2008). Det blir därför centralt att analysera de övergripande samhällsliga implikationerna av den föreslagna reformeringen. Följaktligen ställs i denna artikel frågor av mer övergripande karaktär i form av följande frågeställningar:

- Vad skall yrkesprogrammen innehålla?
- Hur skall innehållet bestämmas?
- Vilket framtida samhälle och vilken roll i detta samhälle förbereds eleverna för med det föreslagna innehållet?
- Vilken blir gymnasieskolans huvudsakliga samhällsliga funktion med utredningens förslag?

Skolan som institution, gymnasieskolan inkluderad, befinner sig i ett spänningsfält mellan en rad olika uppdrag (Forsberg 2008). En specifik spänning som identifierats och fokuserats av flera forskare är spänningen mellan skolans sociala-medborgerliga uppdrag och dess ekonomiska-arbetsmarknadsstyrda uppdrag. Två centrala bidrag i denna teoretiska diskussion är Carr och Hartnett (1996) och Englund (2005), vilka utgör den huvudsakliga teoretiska grund mot vilken gymnasieutredningen här ska analyseras.

Artikeln utgörs av tre delar. Inledningsvis förs en diskussion om hur utbildningsreformer kan förstås och analyseras ur ett läroplansteoretiskt perspektiv. I artikelns andra del presenteras och analyseras det av utredningen föreslagna innehållet och i den tredje och avslutande delen diskuteras utredningens förslag mot bakgrund av dess samhällsliga implikationer.

UTBILDNINGSPOLITIK, KONCEPTIONER OCH SKOLANS OLIKA FUNKTIONER

Ett problem inom modern utbildningspolitik och utbildningspolitisk forskning är att reformer i allt mindre utsträckning diskuteras mot bakgrund av deras sociala och politiska implikationer (Carr & Hartnett 1996). Detta är problematiskt då frågor som rör utbildningens reformering är oupplösligen sammanbundna med just politiska och sociala frågor; vad som bedöms utgöra en god utbildning vilar på uppfattningar om vad som utgör ett gott samhälle. Olika utbildningsreformer siktar ju på att skapa olika framtida samhällen. Tendensen att bortse från utbildningens politiska dimensioner har skapat problem och paradoxer i såväl debatter och forskning om, som i implementeringen av, utbildningspolitik, vilket:

reveals a basic contradiction in modern democratic society – a contradiction between the obvious need for members of a democracy publicly to debate the social and political principles underlying its

educational policies and the obvious failure of these policies to address questions about the kind of education which genuine participation in such a public debate requires. (Carr & Hartnett 1996 s 5)

Det finns, menar jag, idag ett behov av att inom utbildningspolitisk forskning lyfta fram utbildningens sociala och politiska dimensioner. En ansats att inta för att åstadkomma detta är att undersöka vilka perspektiv på utbildning som reformer företräder och att analysera vilket samhälle och vilka samhällsförhållanden som utbildningsreformer syftar till att producera och reproducera. Centrala frågor att resa blir ur ett sådant perspektiv vilka utgångspunkter och värden en reform bygger på, vilkas intressen den bejakar och vilket perspektiv på samhället som legitimeras i reformen. I en diskussion av Walter Feinbergs teorier om reproduktion ställer Carr och Hartnett (1996) upp två grundläggande konceptioner inom vilka utbildningen ges olika huvudsakliga samhälls- funktioner; *allmänutbildning* och *yrkesutbildning* (Tabell 2 nedan).

Tabell 2. Två konceptioner av utbildning.²

	<i>Vocational education</i>	<i>General education</i>
<i>Political orientation</i>	Technocratic	Democratic
<i>Main reproductive function of education</i>	Economic regeneration	Public participation
<i>Political and social values</i>	Meritocratic	Egalitarian
<i>Guiding educational metaphors</i>	Relevance, enterprise	Participation, collaboration
<i>School organization</i>	Managerial	Democratic
<i>Curriculum organization</i>	Differentiation of subjects. Grouping on basis of vocational needs. Weak division between classroom and world of work	Differentiation of subject matter around common activities. Weak division between classroom and community
<i>Curriculum knowledge</i>	Technical knowledge and practical skills	Critical knowledge, cultural awareness and social understanding

I den konception som benämns *General education* (allmänutbildning) ligger en politisk målsättning till grund för skolans huvudsakliga funktion i samhället. Detta kontrasteras mot den konception som benämns *Vocational education* (yrkesutbildning), vilken istället har en ekonomisk målsättning för skolans huvudsakliga funktion i samhället. I allmänutbildningen kopplas utbildningsfrågorna intimt samman med demokratifrågor genom att framhålla

demokratins behov av utbildade, kritiska, socialt intelligenta och allmänbildade medborgare.

I yrkesutbildningen föreligger den intima kopplingen istället mellan utbildningen och arbetsmarknaden. Dessa olika perspektiv påverkar i sin tur vilka ämnen som betraktas som särskilt centrala. När det gäller allmänutbildningen blir ämnen som förbereder eleverna för ett kritiskt och aktivt liv som samhällsmedborgare centrala, främst samhällsorienterande ämnen. Beträffande yrkesutbildningen värderas istället ämnen mot bakgrunden av deras arbetsmarknadsvärde.

Medan utbildningens själva syfte i yrkesutbildningen är en reproduktion eller effektivisering av befintliga förhållanden, har utbildning när det gäller allmänutbildningen ett uttalat jämlikhetsyftande, och därmed samhällsförändrande mål. Dessa konceptioner skall inte uppfattas essentialistiskt, utan som olika perspektiv på utbildning vilka tar sig olika konkreta uttryck beroende på historiska och sociala omständigheter. Det bör också understrykas att båda konceptionerna förhåller sig till såväl arbetsliv som demokratifostran, men med dramatiskt olika innebörder beroende på vilken konception som är överordnad. Detta exemplifieras av hur olika ämnen värderas inom yrkesutbildningen:

Curriculum knowledge is thus evaluated on the basis of its instrumental utility and particular emphasis is given to the practical application of knowledge and the acquisition of marketable skills. For this reason, vocationally relevant subjects are given pride of place and other subjects – such as literature, art and history – are organized and taught in ways which maximize their market value. Subjects which may promote the critical evaluation of contemporary society – such as social studies – tend to be marginalized and pupils are taught about ›the world of work‹ in ways which ensure that critical questions about the norms and values infecting this ›world‹ are not seriously addressed. (Carr & Hartnett 1996 s 24)

UTBILDNINGSKONCEPTIONER I SVENSK UTBILDNINGSHISTORIA

Englund (2005) tar denna spänning mellan skolans olika möjliga funktioner som utgångspunkt och menar att den har sin grund i samhällsformen; den kapitalistiska demokratin. I ett kapitalistiskt samhälle är resurserna och kontrollen över dessa ojämnt fördelade, vilket leder till olika sociala grupper med olika behov och föreställningar om till exempel politik och utbildning. Med det demokratiska genombrottet (1918–1921) blev staten en arena för en politisk-ideologisk kamp gällande vad staten bör göra och hur till exempel skolan och utbildningssystemet skall utformas.

Detta ledde till att samhälleliga motsättningar byggdes in i staten, motsättningar grundade i den nya samhällsformens motstridiga krav och sociala krafter. För skolans vidkommande tar detta sig uttryck genom att skolan skall fostra en kompetent och lydig arbetskraft i ett kapitalistiskt samhälle med

ojämlika ägandeförhållanden samtidigt som skolan skall fostra allmänbildade kritiska medborgare som skall delta i den formella demokratin.

Detta förhållande kan beskrivas som att skolan i en kapitalistisk demokrati befinner sig i ett spänningsfält mellan social integration och social förändring. Skolans socialt integrerande funktion innebär reproduktionen av rådande samhällsförhållanden, vilket med kapitalistiska ägandeförhållanden innebär en reproduktion av ett stratifierat, ojämlikt samhälle. Skolans socialt förändrande funktion är att genom utbildning möjliggöra ett mer omfattande medborgarstyre, framförallt avseende de underordnade grupperna i samhället:

Utbildning för social integration står för arbetarklassens och andra underordnade gruppers anpassning till ett rådande ekonomiskt och politiskt system. *Utbildning för förändring* innebär en förstärkning av dessa gruppers position i samhället. (Englund 2005 s 24; kursiv i original)

Skolan i en kapitalistisk demokrati har således »dubbla uppdrag», och beroende på hur dessa uppdrag förstås och vilket av dessa uppdrag som dominerar, får utbildningen olika huvudsakliga samhällsliga funktioner. I vilken utsträckning skolans utformning och innehåll syftar till social integration och social förändring blev med det demokratiska genombrottet inte givet, utan bestäms i stor utsträckning i en politisk kamp mellan olika sociala krafter i ett givet samhälle. Sedan det demokratiska genombrottet kan skolans innehåll och utformning således i stor utsträckning förstås som konsekvensen av en kamp mellan olika sociala krafter vilka företräder olika uppfattningar, eller konceptioner, om vad skolans uppgifter och innehåll bör vara.

Som exempel på sociala krafter som under en och samma period företrätt olika konceptioner av utbildning kan LO:s och SAF:s utbildningspolitiska kamp under 70-talet anföras. SAF ställde krav på baskunskaper, basfärdigheter, fostran till goda arbetsvanor, kursrelaterade betyg, mer konkurrens inom och mellan skolor, mer marknadsstyrning, mer valfrihet och större utrymme för friskolor (Lundahl 1997). LO pläderade i kontrast för en betygsfri skola, för utbildningens roll i att utjämna klasskillnader, för att fostra den demokratiska och aktive medborgaren och för att på sikt upplösa den tudelning som förelåg mellan teoretisk och yrkesinriktad utbildning (Lundahl 1997).

Under efterkrigstiden har olika konceptioner³ dominerat inom utbildningssystemet. En schematisk sammanfattning av de två under efterkrigstiden mest centrala konceptionernas⁴ inramning av utbildningen skulle kunna se ut enligt Tabell 3 nedan:

Tabell 3. Två utbildningskonceptioner under svensk efterkrigstid.

	<i>Vetenskapligt rationell</i>	<i>Demokratisk</i>
<i>Huvudmål</i>	Skapa kompetent arbetskraft	Förberedelse för demokratiskt deltagande
<i>Arbetsliv</i>	Rationell arbetsdelning efter kompetens	Förberedelse för löntagarinflytande i arbetslivet
<i>Ideologi</i>	Ekonomisk tillväxt, »värderingsfri»	Demokrati (deliberativ, participation, etc.)
<i>Samhällssyn</i>	Harmonisk, inga konflikter, marknaden styr	Konflikter om fördelning, rättigheter – behov
<i>Syn på eleven</i>	Arbetskraftsresurs	Demokratiskt deltagande medborgare
<i>Kunskapssyn</i>	Essentialism, objektiv kunskap	Pluralistiskt kunskapsbegrepp
<i>Högstatusämnen</i>	Matematik, språk, naturvetenskap	Samhällsorienterande ämnen
<i>Styrning</i>	Vetenskaplig expertis	Medborgarinflytande
<i>Demokratiuppfattning</i>	Funktionalistisk, eliter växlar	Normativ
<i>Jämlikhet</i>	Formellt lika tillgänglighet	Resultatjämlighet

Beroende på vilken typ av konception som dominerar inom utbildningssystemet läggs olika tonvikt vid skolans socialt integrerande respektive förändrande funktioner, och därmed ges skolan genom olika konceptioner olika huvudsakliga samhälleliga funktioner:

The central principles of each conception concern the perspective in which education is placed (its societal function) and the type of society for which it prepares individual citizens, and hence the view of knowledge underlying education and whether – and if so, how – education is differentiated: »Education can only be understood when we know for what kind of society and for what social position the children are being educated.» (Mannheim 1940 p 271). (Englund 1989 s 37)

Centralt är att olika konceptioner ger radikalt olika villkor för utbildningens utformning och innehåll, vilket i sin tur villkorar olika sociala gruppers förutsättningar som framtida samhällsmedborgare. Genom att analysera den utbildning som erbjuds de elevgrupper som genom utbildningen främst förbereds för underordnade och manuella positioner i den sociala arbetsdelningen, kan man bedöma utbildningens huvudsakliga samhälleliga funktion (Englund 2005). De elevgrupper som främst förbereds för underordnade och manuella

positioner i den sociala arbetsdelningen är de som studerar vid de yrkesförberedande programmen. Genom att studera innehållet i de framtida yrkesprogrammen, till exempel i form av vad som betraktas som högstatusämnen, huvudmålen för utbildningen, synen på eleven och hur innehållet skall bestämmas kan konturerna till en dominerande konception tecknas. Genom att diskutera reformer mot olika konceptioner kan reformers bakomliggande utgångspunkter, samt framåtsyftande ambitioner, synliggöras. Då den faktiskt förda politiken alltid är en kompromissprodukt, och en konception sällan framträder i ren form, blir balansen mellan olika konceptioner och skolans olika funktioner central att diskutera.

Frågan är då vilken typ av konception som ligger till grund för gymnasieutredningen och hur utredningen förhåller sig i spänningen mellan skolans »dubbla uppdrag». Innan denna fråga behandlas görs nedan en översiktlig sammanfattning av de mest centrala förändringarna avseende den innehållsliga utformningen och bestämningen på de framtida yrkesprogrammen.

UTREDNINGENS FÖRSLAG FÖR YRKESPROGRAMMEN I KORTHET

Vad skall yrkesprogrammen innehålla?

I utredningen föreslås att flera centrala styrdokument förändras med avseende på såväl innehåll som verkan. De nuvarande programmålen skall ersättas av examensmål, vilket bland annat innebär att målet om en förberedelse för vidarestudier tas bort, samtidigt som programmålen görs mindre generella och preciseras närmare programmets yrkesutgång. Istället för dagens infärgning av kärnämnen föreslår utredningen en ny struktur för innehållet, där kärnämnen ersätts av så kallade gymnasiegemensamma ämnen.

De gymnasiegemensamma ämnena skall kunna variera i såväl omfattning som innehåll mellan de olika programmen och ges mindre utrymme än de före detta kärnämnen på yrkesprogrammen (från 750 till 600 poäng), vilket innebär att yrkesprogrammen inte längre ger högskolebehörighet. Svenskämnet minskar från 200 till 100 poäng⁵, samhällskunskap minskar från 100 till 50 poäng, estetisk verksamhet (50 poäng) tas bort och en 50 poängskurs i historia införs.

Det individuella valet skall styras mot en programfördjupning och mot branschernas kompetensbehov genom att de valbara kurserna avskaffas och istället blir programfördjupande. Det individuella valet föreslås även minska från dagens 300 till 200 poäng. Dagens kursplaner skall ersättas av ämnesplaner i vilka bland annat ett centralt innehåll skall specificeras, till skillnad från dagens målstyrda kursplaner.

Hur skall innehållet bestämmas?

Dessa nya och förändrade styrdokument skall kopplas till arbetslivet, både genom utformning, utvärdering och utveckling. För att arbetslivet skall kunna spela denna aktiva roll när det gäller den innehållsliga styrningen föreslår utredningen att det upprättas en institutionell samverkan mellan yrkesutbild-

ning och avnämare. För yrkesprogrammets vidkommande handlar det om upprättandet av tre olika råd på tre olika nivåer. På nationell nivå upprättas »Det nationella rådet för utbildning», som skall spela en mycket central roll i den innehållsliga styrningen av de framtida yrkesprogrammen. Rådets ledamöter hämtas från olika arbetsgivare och andra representanter, till exempel fackföreningar, som ges en underordnad position genom att inte ges beslutanderätt utan endast närvaro- och yttranderätt.

Utöver det nationella rådet upprättas nationella programråd och lokala programråd, vilka skall ha en mer operativ roll. Detta innebär till exempel att de skall rapportera till Skolverket hur kompetensförsörjningen fungerar regionalt och lokalt avseende antalet elever vid de nationella programmen i relation till arbetslivets behov, de skall delta i utvecklingsarbete av styrdokument, de skall kontrollera kvalitetskrav och utformningen av examensuppgifter. Då programmålen skall ersättas av examensmål, och avnämarna med utredningens förslag får ett avgörande inflytande över examensmålen, ges arbetsgivarna avgörande inflytande över yrkesprogrammets övergripande syften.

Arbetsgivarna ges även ett avgörande inflytande över innehållet genom upprättandet av nya procedurer för hur nya kurser skapas, samt i att spela en aktiv roll i att definiera vilka kurser och kurspaket som skall karaktäriseras som programfördjupande på respektive program. Arbetsgivarna blir med dessa förslag en mycket aktiv och inflytelserik aktör då yrkesprogrammets innehåll skall bestämmas. För att vara förenlig med detta ökande inflytande från arbetsgivarna föreslår utredaren att läroplanen bör ses över:

Utifrån att jag betonar avnämaringflytandet så starkt i mina förslag finner jag det rimligt att läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94) kan behöva ses över. Det kan handla om att se över hur generella perspektiv hanteras och hur kunskap beskrivs så att läroplanen fungerar för en gymnasieskola där avnämarna spelar en större roll än i dag. (SOU 2008:27 s 262 f)

UTREDNINGENS RELATION TILL OLIKA UTBILDNINGSKONCEPTIONER

I en analys av utredningens förslag utifrån de olika konceptioner som diskuterats ovan kan följande konstateras: I balansen mellan utbildningens sociala och ekonomiska funktioner ges de sociala funktionerna en mycket underordnad plats. Det dominerande målet för yrkesprogrammen är att skapa anställningsbara, färdigutbildade yrkesarbetare; en utifrån arbetsgivares behov kompetent arbetskraft. De ledsagande metaforerna (genomströmning, effektivitet, anställningsbarhet, etc) hämtas ur en specifik form av ekonomisk teori snarare än till exempel ur pedagogisk teoribildning, och förslag rörande utbildning för demokratiskt medborgarskap är i princip frånvarande.

Utredningen präglas således av en politisk orientering av teknologisk och inte demokratisk karaktär. Detta genomsyrar även synen på eleven som i balansen mellan att bli betraktad som en demokratiskt deltagande medborgare och en arbetskraftsresurs, i princip uteslutande betraktas som det senare.

Det är den ekonomiska reproduktionen, inte den medborgerliga eller demokratiska, som står i centrum.

Att den ekonomiska reproduktionen dominerar över den demokratiska präglar också utredningens värdering av olika ämnen och hur deras innehåll skall bestämmas, vilket i mycket hög utsträckning skall styras av en differentiering av ämnen mot bakgrund av planerad yrkesutgång och arbetsmarknadens behov. Innehållet i yrkesutbildningarna värderas i mycket stor utsträckning mot bakgrunden av deras instrumentella värde, det vill säga den praktiska omsättningen av kunskaper, och att dessa blir sådana som arbetsgivarna efterfrågar.

Denna utgångspunkt ligger också till grund för att yrkesprogrammen tydligare skall styras mot en specifik yrkesutgång på bekostnad av allmänbildningen, genom bland annat att man ersätter kärnämnen med gymnasiegemensamma ämnen. De ämnen som i utredningen tydligast framhävs och ges hög status är framförallt karaktärsämnen och examensuppgiften. De ämnen som ges en mer undanskymd plats och låg status är framförallt estetisk verksamhet, samhällskunskap och svenska. Det är en betoning av tekniska kunskaper och praktiska färdigheter, inte kritiska kunskaper och en pluralistisk kunskapssyn, som präglar utredningen. Utredningen har en utpräglat dualistisk syn på teori och praktik, där »[g]ymnasieutbildning leder till ett yrkesliv eller högre studier och det skall prägla utbildningen från första dagen». (SOU 2008:27 s 23)

Tabell 4. Utredningens syn på hög- och lågstatusämnen.

<i>Högstatusämnen</i>	<i>Lågstatusämnen</i>
Karaktärsämnen	Estetisk verksamhet
Examensuppgift	Samhällskunskap
	Svenska
»Praktiska färdigheter»; Tillämpningsbara kunskaper	»Akademiska färdigheter»; Teoretiska kunskaper
»Färdigutbildning»; Specifik fördjupning	»Allmänbildning»; Bredd i kunskaper

När det gäller synen på relationen mellan skola och samhälle är det ett närmande mellan dessa i linje med »Vocational education», det vill säga att det är en svagare åtskillnad mellan arbetslivet och den skolförlagda utbildningen som föreslås. Skolan skall förbereda för en positiv inställning till företagande, arbetssätt som efterliknar de som finns ute på företagen och en rationell arbetsdelning efter kompetens. Ambitionen att förbereda elever för en löntagarroll med inflytande över sitt arbete och över produktionen, är frånvarande.

Vidare präglas utredningen av en konfliktfri syn på samhället, det finns inga sociala grupper med olika intressen eller behov som skapar konflikt. Denna samhällssyn ligger i sin tur till grund för en meritokratisk ansats till elever och deras utbildningsval. Därmed blir utbildningens jämlikhetsyttande funktioner så som de uttryckts i »General education» och i den demokratiska konceptionen inte aktuella, då dessa bygger på existensen av strukturella ojämlikheter och fördelningskonflikter i samhället. Ambitioner om resultatjämlighet saknas således.

När det gäller innehållets styrning kritiserar såväl konkurrensen mellan skolor som elevers och professionellas inflytande mot bakgrund av avnämarnas behov, vilken utgör det avgjort viktigaste syftet varemot innehållets nytta och lämplighet bedöms. Utredningen lyfter fram vad som närmast kan betraktas som en motsättning mellan elevernas och arbetsgivarnas behov och inflytande över innehållet. Elevernas inflytande över den innehållsliga bestämningen görs så litet som möjligt samtidigt som det underordnas bestämningen som görs från arbetsgivarhall. Det är i stort mot samma bakgrund som de professionellas bestämning av innehållet kritiserar och underordnas; detta tillgodoser inte i tillräcklig utsträckning arbetsgivarnas efterfrågade kompetenser.

För att komma till rätta med den innehållsliga styrningen knyts arbetsgivarnas kompetensbehov intimt samman med yrkesprogrammets utformning genom upprättandet av flera olika råd med stort inflytande. Denna styrning kan närmast liknas vid vad som inom »New public management»-teori brukar kallas för »just-in-time», det vill säga att alltid möta efterfrågan precis där den befinner sig (jfr Nyström 2000).

Vad som betraktas som problem bestäms mot bakgrunden av vissa utgångspunkter och beroende på vilken konception som dominerar framträder därigenom olika problem. Vad som i utredningen exempelvis betraktas som otydligt, effektivt och kvalitativt, bestäms mot en specifik bild av vad som är utbildningens syfte: att skapa anställningsbara, färdigutbildade yrkeselever utifrån arbetsgivares behov, samt att öka genomströmningen. Utbildningshistoriskt och utbildningsfilosofiskt ligger detta resonemang i linje med »Vocational education» och en vetenskapligt rationell konception av skolan och mycket långt från utbildningens syfte utifrån »General education» och en demokratisk konception.

Det är således utifrån specifika grunder gymnasieskolan och de yrkesförberedande programmen betraktas och behandlas i utredningen. Balansen mellan olika utbildningskonceptioner lutar starkt mot »Vocational education» och en vetenskapligt rationell konception och de perspektiv på utbildning som står att finna i »General education» och den demokratiska konceptionen är i princip frånvarande.

Förändringarna för den innehållsliga differentieringen är av den karaktär och magnitud att det är rimligt att tala om ett systemskifte för den innehållsliga utformningen och styrningen av gymnasial yrkesutbildning. Vad innebär detta för vilket framtida samhälle och vilken roll i detta samhälle som eleverna vid yrkesprogrammen förbereds för?

VILKEN MEDBORGARROLL FÖRBEREDS ELEVERNA FÖR?

Om alla dagar skulle se likadana ut, och det givna antalet poäng skulle uppnås, skulle ett schema över en dag på de framtida yrkesprogrammen generellt se ut enligt följande⁶ (där ämnespoängen räknats om till tid)⁷:

Tabell 5. En »medeldag» på yrkesprogrammen.

<i>Ämne</i>	<i>Tid i minuter</i>	<i>Procentuell del av utbildning</i>
Samhällskunskap	4,8	2
Naturkunskap	4,8	2
Religionskunskap	4,8	2
Historia	4,8	2
Idrott och Hälsa	9,6	4
Svenska/ som andra språk	9,6	4
Matematik	9,6	4
Engelska	9,6	4
Examensuppgift	9,6	4
Individuellt val	19,2	8
Karaktärsämne	153,6	64
<i>Total</i>	<i>4 tim.</i>	<i>100</i>

Vad man kan konstatera är att de före detta kärnämnen ges en mycket undanskymd plats. Som utredaren skriver har gymnasieskolan enligt såväl läroplan som skollag i uppgift att förbereda alla elever för ett aktivt deltagande i samhällslivet. Utredaren lyfter särskilt fram ämnena historia, religion och samhällskunskap som förberedande för ett liv som aktiv samhällsmedborgare. Ämnet naturkunskap skrivs också fram som centralt för detta syfte. Dessa ämnen ges dock den minst framträdande rollen av alla ämnen på yrkesprogrammen; minimala 50 poäng vardera. Detta trots att utredaren själv beskriver dessa korta kurser som potentiellt problematiska:

Korta kurser har i flera sammanhang kritiserats därför att de orsakar fragmentisering och stress för eleverna. I en kort kurs riskerar också

kunskapskontrollen att ta överhand eftersom läraren behöver skaffa sig en bild av elevens kunskaper under en kort tid. (SOU 2008:27 s 260)

När det gäller ämnens olika roller som förberedande för ett liv som aktiv samhällsmedborgare bör det även tas i beaktande att de gymnasiegemensamma ämnena skall ändra karaktär jämfört med tidigare kärnämnen, vilket innebär att de nuvarande kärnämnen inte bara ges mindre plats än tidigare utan smalnas även av till sin karaktär mot yrkesutgången. I beaktande bör även tas att det individuella valet, utöver att minska från 300 till 200 poäng, skall styras mot en programfördjupning och mot branschernas kompetensbehov.

Med utredningens förslag till nya styrdokument och ändrade mål blir vidare varken individuellt val (det näst största »ämnet») eller examensarbetet (delar tredjeplatsen med några andra ämnen) inriktade mot en förberedelse för ett liv som aktiv samhällsmedborgare, utan programfördjupande. Det före detta kärnämnet estetisk verksamhet tas bort från den obligatoriska timplanen och ersätts av programfördjupande kurser. Att estetiska och kulturella inslag skulle genomsyra yrkesprogrammen utan att ges tid i timplanen med de förändringar utredningen föreslår är inte troligt. En rimligare tolkning är att de estetiska målen i läroplanen inte betraktas som relevanta för eleverna på de framtida yrkesprogrammen.

Det är svårt att dra någon annan slutsats från utredningens förslag än att yrkesprogrammen inte har som syfte att förbereda eleverna för ett liv som aktiva kritiska och demokratiska medborgare. Utredningens förslag handlar istället i princip endast om att göra eleverna vid yrkesprogrammen anställningsbara; att socialiseras till lönearbete, utrustad med de kompetenser som arbetsgivarna efterfrågar.

En innehållslig jämförelse: olika program, olika medborgarroller?

Ett sätt att perspektivera den innehållsliga utformningen av yrkesprogrammen är att jämföra dessa med de högskoleförberedande programmen. Vid en jämförelse av olika ämnens utsträckning framträder vissa centrala skillnader; den mest uppenbara är att yrkesprogrammen domineras av karaktärsämnen medan de högskoleförberedande programmen domineras av de gymnasiegemensamma ämnena. Dock, även om en sådan jämförelse visar på centrala skillnader i innehållslig utformning ger den en alldeles för förenklad, i viss utsträckning till och med missvisande, bild.

I teorin kan både gymnasiegemensamma ämnen och karaktärsämnen fyllas med dramatiskt olika innehåll och har därmed ingen på förhand given funktion. Den avgörande frågan när väl en kartläggning av ämnesfördelningen likt ovan är gjord, är vad dessa ämnen skall fyllas med för innehåll; hur innehållet skall bestämmas. I detta avseende skiljer sig de framtida yrkesprogrammen från de framtida högskoleförberedande på flera avgörande sätt. En avgörande skillnad är att det är olika avnämare som skall spela en central roll i bestämmandet av innehållet för de olika programmen; i huvudsak arbetsgivare för yrkesprogrammen och högskolor för de högskoleförberedande.

Man kan på goda grunder anta att dessa olika aktörer företräder delvis olika konceptioner med olika perspektiv avseende exempelvis kunskapssyn och vikten av kritiskt tänkande. Själva jämförelsen av karaktärsämnen blir således missvisande av framförallt två skäl. För det första för att karaktärsämnen på de högskoleförberedande programmen är av en annan karaktär; till exempel är samhällskunskapsämnet ett karaktärsämne på vissa högskoleförberedande program, medan karaktärsämnena på yrkesprogrammen är mer yrkesorienterade. För det andra för att karaktärsämnen på yrkesprogram som styrs av arbetsgivare med stor sannolikhet i huvudsak får en yrkesspecifik karaktär (att kunna montera, måla, etc), i jämförelse med högskoleförberedande program (literacy, kritiskt tänkande, etc; jfr Bergström & Wahlström 2008). Då karaktärsämnena skall utformas i mycket nära samråd med arbetsgivarna talar erfarenheten för att ett mer kritiskt medborgarförberedande innehåll kommer ges betydligt lägre prioritet än det som har en mer direkt nytta ur ett arbetsgivarperspektiv (jfr Lundahl 1993, 1994, 1997).

Genom de nya styrdokumenterna och dessas föreslagna innehåll skapas yrkesprogram och högskoleförberedande program som bygger på dramatiskt olika uttolkningar av läroplanen; de läser olika ämnen, innehållet varierar i de gemensamma ämnena och de skall styras av olika avnämare med olika konceptioner av utbildningens syfte och mål. Ungefär hälften av eleverna studerar idag vid respektive programinriktning. En kritisk fråga är om inte dessa dramatiskt olika innehåll förbereder olika elevgrupper för helt olika roller som framtida samhällsmedborgare. Hjort-Liedman och Liedman (2008 s 125) ställer sig undrande inför denna av gymnasieutredningen föreslagna utformning:

[D]et är svårt att förstå att eleverna i de yrkesförberedande programmen behöver förbereda sig så mycket mindre för sitt kommande samhällsliv än kamraterna som siktar vidare mot högskolestudier. Argumentet att en del av de senare kommer att läsa historia, religions- eller samhällsvetenskap vid universitet håller inte. Varför skall blivande läkare och civilingenjörer förbereda sig mer för sin framtid som goda medborgare än massageterapeuter?

GYMNASIESKOLANS HUVUDSAKLIGA SAMHÄLLELIGA FUNKTION

Vad som bedöms utgöra en god utbildning vilar på uppfattningar om vad som utgör ett gott samhälle. Gymnasieutbildningen ges i utredningen främst funktionen att reproducera befintliga samhällsförhållanden, möjligen mer effektivt. En klassisk kritik mot skolan är att den bidrar till att upprätthålla rådande ojämlika samhällsförhållanden, till exempel i form av uppdelning mellan manuellt och intellektuellt arbete; vissa sociala grupper förbereds för att styra samhället, andra förbereds för arbete och underordning (Baudelot & Establet 1977, Bourdieu & Passeron 1977, Poulantzas 1977). I dessa termer befäster utredningens förslag en stark dikotomi och arbetsdelning mellan intellektuellt och manuellt arbete. Olika elevgrupper skall förberedas för olika framtida roller i såväl samhället som den sociala arbetsdelningen.

Arbetsgivarna, vilka som social kraft historiskt varit allierade med den politiska högern och en aktiv motkraft till arbetarrörelsen, ges med utredningens förslag mycket stort inflytande över yrkesprogrammets innehåll. Ur en rad perspektiv kan detta betraktas som problematiskt. Att arbetsgivarna som social kraft är en ideologisk sådan som representerar ett specifikt samhällsintresse skilt från löntagarna är, som Lundahl (1997 s 35) uttrycker det, »tämmligen oomtvistligt».

Vidare är arbetsgivare till skillnad från politiker inte folkvalda. Arbetsgivarna är vidare inte representativa för folkflertalet; de utgör en minoritet av medborgarna och med osedvanligt mycket pengar och makt. Representationsproblematiken blir speciellt problematisk för LO-kollektivet som traditionellt har en helt annan ideologi än arbetsgivarna (jfr Lundahl 1997). Problematiken växer ytterligare då det i huvudsak är LO-kollektivets ungdomar, och väldigt få av Svenskt Näringslivs ungdomar, som studerar vid de yrkesförberedande programmen.

En karaktärisering av utredningen är att den genom att knytas så nära arbetsmarknadens behov närmast försöker utforma en just-in-time-organisering av yrkesprogrammen. Med denna utformning ges yrkesprogrammen sitt innehåll av arbetsgivarnas skiftande behov, vilket snarare innebär en affärsmässig planering (av arbetsgivare) än en politisk planering (av folkvalda). Gymnasial yrkesutbildning blir mer av en näringspolitisk än en utbildningspolitisk fråga. Med en stark sådan organisation blir skolans utrymme som proaktiv förändrande kraft, till exempel i att ha en utjämnande effekt mellan olika sociala klasser eller i att skapa förutsättningar för breda och kritiska diskussioner om hur det framtida samhället bör se ut, litet. Istället antar skolan mer karaktären av en instrumentell institution vars huvuduppgift är att reproducera »rätt», färdigutbildad, arbetskraft.

Genom att de gymnasiegemensamma ämnena ges färre poäng än de före detta kärnämnen, ger yrkesprogrammen inte längre högskolebehörighet. De elever på yrkesprogrammen som önskar läsa in en högskolebehörighet skall dock garanteras denna valmöjlighet genom att relevanta kurser erbjuds som individuellt val. Obligatoriet i svenska för elever på yrkesprogram sänks dock till 100 poäng samtidigt som högskolebehörighetskravet i svenska höjs till 300. Vidare krävs det ytterligare 100 poäng i engelska för att eleverna vid yrkesprogrammen skall uppnå högskolebehörighet.

Då utredningen parallellt med dessa förslag föreslår att det individuella valet minskar från 300 till 200 poäng innebär det att många elever vid de framtida yrkesprogrammen inte ens erhåller högskolebehörighet om de väljer att avslutande läsa högskoleförberedande kurser inom ramen för sitt individuella val, utan även måste läsa ett utökat program.⁸ Med stor sannolikhet kommer med utredningens förslag andelen elever från yrkesinriktade gymnasieutbildningar vid högskola och universitet att minska.

Med utredningens förslag kommer med andra ord förmodligen snedrekryteringen till högre utbildning att öka, vilket får en begränsande inverkan på den sociala mobiliteten. En utbildning som försvagar den sociala mobiliteten är en utbildning som reproducerar, eller till och med förstärker, rådande ojämlika förhållanden mellan sociala klasser. Att likt utredningen föreslår tidigarelägga

differentieringen av ungdomar innebär vidare att klassbakgrundens effekt på utbildningsval kommer att slå igenom mer än den redan gör i dagsläget (Hertzberg 2008).

I olika konceptioner av utbildning ges skolan olika huvudsakliga samhällsliga funktioner och kan sägas inta olika positioner i spänningsfältet mellan social integration och social förändring. Yrkesprogrammets socialt förändrande kapacitet, till exempel i att ge utrymme för kritiskt tänkande, socialiseras till aktiva, kritiska allmänbildade medborgare, att ge utrymme för kollektiv handling, etcetera, närmast försvinner under funktionen att socialisera till (manuellt) lönearbete i utredningen.

Gymnasieutredningens inramning av de framtida yrkesprogrammets innehåll innebär, för att tala med Englund (2005 s 24), snarare »arbetarklassens och andra underordnade gruppers anpassning till ett rådande ekonomiskt och politiskt system» än »en förstärkning av dessa gruppers position i samhället». I den historiska spänningen mellan skolans socialt integrerande och socialt förändrande funktioner ges yrkesprogrammen i utredningen således i stort funktionen av en social integration av en stor mängd ungdomar med arbetarklassbakgrund i ett redan på förhand (mycket ojämnt) givet samhälle, det vill säga gymnasieskolan ges i stort funktionen av att socialisera dessa ungdomar till att acceptera och inta underordnade positioner i såväl arbetsdelningen som i samhället i övrigt.

I en utbildningshistorisk tillbakablick illustreras utredningens mycket specifika ingång till innehållets utformning och bestämning på yrkesprogrammen. Dels sker ett historiskt brott genom att arbetsgivarna via lagstiftning ges en överordnad position i relation till facket, men också genom att utredningens förslag till tydlig differentiering mellan olika program bryter en lång utbildningspolitisk trend av en integrering av olika utbildningsvägar (Lundahl 2008). Om man avslutningsvis återkopplar till Michael Apples (2004b) metafor, som inledde denna artikel, kan man konstatera att gymnasieutredningen erbjuder en mycket specifik vägkarta med specifika ingångar och utgångar för eleverna på de framtida yrkesprogrammen. Den stakar ut en av många möjliga vägar till framtiden för dessa elever. Huruvida den representerar den goda utbildningen eller ej beror på vad vi avser med det goda samhället.

NOTER

1. Denna typ av ordsökning och redovisning är problematisk. Till att börja med är de konstruerade »vägkartorna» inte givna. På ett övergripande plan kan de härledas till ett historiskt arbetsgivar- respektive löntagarperspektiv på utbildning (jfr Lundahl 1993, 1994, 1997), samt till olika utbildningshistoriska konceptioner (se nedan). Genom att orden i en enkel ordsökning är berövade sitt sammanhang framgår inte deras betydelse i utredningen i tabellen (ett ord kan lika gärna användas i ett kritiskt som i ett positivt sammanhang). Orden kan också vara både prefix och ändelser. Vidare är orden i tabellens höger- och vänstersida inte ekvivalenta. Trots dessa reservationer anser jag att tabellen ger en antydning till utredningens språkbruk om och syn på utbildning.
2. Carr och Harnett (1996 s 25). Fyra kategorier har tagits bort från tabellens originalform.

3. En vetenskapligt rationell konception dominerade under 1950- och 60-talet medan en demokratisk konception har funnits parallellt och utmanat denna under 1970-talet och 80-talet för att sedan trängas tillbaka.
4. Konceptionsbegreppen hämtade från Englund (1993, 1996, 2005, 2007), här vidareutvecklade av författaren.
5. En andra kurs i svenska, Svenska 2 (100 poäng), kan komma att ingå i vissa yrkesprogram, detta skall avgöras av Skolverket i samråd med relevanta avnämare.
6. Samtliga tabeller i det här avsnittet bygger på utredningens uppställning av de olika programinriktningarna (SOU 2008:27 s 121). För att möjliggöra framställningen av tabeller har jag varit tvungen att räkna lite på egen hand, framförallt i form av ett par medelvärden för yrkesprogrammen. Det bör alltså påpekas att det finns en viss differens mellan olika programinriktningar inom både de framtida yrkes- och högskoleförberedande programmen.
7. Uträkningen i exemplet utgår från att en skoldag innefattar 4 timmar undervisning (jfr Ljungberg 2001).
8. Detta kommer dock förmodligen inte att gälla för samtliga yrkesprogram, utan på vissa kommer någon av kurserna Svenska 2, Svenska 3 och Engelska 6 att ingå. Vilka program detta gäller skall bestämmas av Skolverket i samråd men relevanta avnämare.

ABSTRACT

Nylund, Mattias: The road to the future: The road to what future for students on vocational programmes at upper secondary school? *Pedagogisk Forskning i Sverige*, Vol. 15, No. 1, pp. 33–52.

In May 2009, the Swedish Government presented its education bill (2008/09:199) to Parliament, constituting the most extensive attempt to reform upper secondary education since the 1990s. The bill was based on an inquiry (SOU 2008:27) whose terms of reference were to propose a new structure for this level of education. The bill embodies most of the proposals put forward by the inquiry, and it is the report of this inquiry that is analysed here. The article focuses on the proposals concerning the content of future vocational programmes, taking its theoretical starting point in curriculum theory, especially as developed by Englund (1986/2005) and Carr & Hartnett (1996), where the focus is on the historical tension between schools' responsibilities to educate citizens versus employees. The inquiry's proposals regarding the vocational programmes of the future are reviewed in relation to what future society, and what role in that society, students will be prepared for with the suggested content. The article concludes with a brief discussion of what implications the bill may be expected to have for the overall societal function of upper secondary education.

Keywords: Vocational education, curriculum theory, education reform, conceptions of education, educational content, socialization.

LITTERATUR

- Althusser, L. 2008: *On Ideology*. London: Verso .
- Andersson, D. & Lindblad, J. 2008: *Etableringen på arbetsmarknaden – Hur klass, kön och etnicitet styr ungdomars villkor*. Stockholm: LO.
- Apple, M. 2004a: *Ideology and curriculum*. New York: RoutledgeFalmer.

- Apple, M. 2004b: Between good sense and bad sense: Race, class, and learning from *learning to labor*. I L. Dolby, G. Dimitriadis & P. Willis (red): *Learning to labor in new times*. New York: RoutledgeFalmer.
- Baudelot, C. & Establet, R. 1977: Grundskolans funktion i det kapitalistiska skol-systemet. I B. Berner, S. Callewaert & H. Silberbrandt (red): *Skola ideologi och samhälle*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Bergström, Y. & Wahlström, N. 2008: En reformerad gymnasieskola – med vilka ambitioner? *Utbildning & Demokrati*, 17(1), 5–16.
- Bourdieu, P. & Passeron, J-C. 1977: Utbildningssystemets ideologiska funktion. I B. Berner, S. Callewaert & H. Silberbrandt (red): *Skola ideologi och samhälle*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Broady, D. & Börjesson, M. 2006: En social karta över gymnasieskolan, *Ord och Bild*, 3–4/2006, 90–99.
- Carr, W. & Hartnett, A. 1996: *Education and the Struggle for democracy. The politics of educational ideas*. Buckingham: Open University Press.
- Cherryholmes, C. 1988: *Power and criticism – Poststructural investigations in education*. New York: Teachers College press.
- Crompton, R. 1998: *Class and stratification: An introduction to current debates*. Malden, MA: Blackwell.
- Durkheim, E. 1979: *Essays on morals and education*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Ehrenberg, J. & Ljunggren, S. 2006: *Nya ekonomihandboken*. Stockholm: ETC förlag.
- Englund, T. 1989: Educational conceptions and citizenship education. I S. Ball & S. Larsson (red): *The struggle for democratic education. Equality and participation in Sweden*. Basingstoke: The Falmer Press.
- Englund, T. 1990: På väg mot en pedagogisk dynamisk analys av innehållet. *Forskning om utbildning*, 17(1), 19–35.
- Englund, T. 1993: Tre olika undervisningskonceptioner och förespråkandet av undervisning som kommunikativ argumentation. *Utbildning & Demokrati*, 2(1), 22–40.
- Englund, T. 1996: The public and the text. *Journal of Curriculum Studies*, 28(1), 1–35.
- Englund, T. 1997: Undervisning som meningserbjudande. I M. Uljens (red): *Didaktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Englund, T. 2005: *Läroplanens och skolkunskapens politiska dimension*. Göteborg: Daidalos.
- Englund, T. 2007: Education, curriculum, society and citizenship: starting points for a historical-sociological approach. I C. Odora Hoppers, B. Gustavsson, E. Motala & J. Pampallis (red): *Democracy and human rights in education and society: Explorations from South Africa and Sweden*. Örebro: Örebro Studies in Education.
- Forsberg, E. 2008: Framtidsvägen – en huvudled eller en skiljeväg? *Utbildning & Demokrati*, 17(1), 75–98.
- Hertzberg, F. 2008: Formaliserade möten, tidigarelagda val. Reflexioner kring gymnasieutredningens syn på övergång från skola till arbetsmarknad. *Utbildning & Demokrati*, 17(1), 29–51.
- Hjort-Liedman, M. & Liedman, S-E. 2008: Den livslånga lärlingen. *Utbildning & Demokrati*, 17(1), 17–28.
- Lindensjö, B. & Lundgren, U.P. 2000: *Utbildningsreformer och politisk styrning*. Stockholm: HLS Förlag.
- Ljungberg, D. 2001: *Tidsanvändningen i utbildningssystemet*. (Förstudie 2001/02:18) Stockholm: Riksdagens Revisorer.

- Ljunggren, C. 1996: *Medborgarpubliken och det offentliga rummet. Om utbildning, medier och demokrati.* (Uppsala Studies in Education 68) Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Lundahl, L. 1993: *Skolan, arbetsgivarna och fackföreningsrörelsen – Skola och yrkesutbildning i SAF:s och LO:s medlemsorgan 1945–1990.* (Pedagogiska rapporter nr 40) Umeå universitet: Pedagogiska institutionen.
- Lundahl, L. 1994: *En gemensam nämnaire? SAF, LO och den yrkesförberedande utbildningen 1944–1990.* (Pedagogiska rapporter nr. 45) Umeå universitet: Pedagogiska institutionen.
- Lundahl, L. 1997: *Efter svensk modell. LO, SAF och utbildningspolitiken 1944–1990.* Falun: Boréa.
- Lundahl, L. 2008: Skilda framtidsvägar – Perspektiv på det tidiga 2000-talets gymnasiereform. *Utbildning & Demokrati*, 17(1), 29–51.
- Lundgren, U.P. 1979: *Att organisera omvärlden. Introduktion till läroplansteori.* Stockholm: Liber.
- Mannheim, K. 1979: *Ideology and utopia.* London: Routledge & Kegan Paul.
- Marx, K. & Engles, F. 2004: *The German ideology.* London: Lawrence & Wishart.
- Nyström, Ö. 2000: *Mellan anpassning och motstånd: Facket och det nya arbetslivet.* Stockholm: Atlas.
- Olofsson, J. 2005: *Svensk yrkesutbildning. Vägval i internationell belysning.* Stockholm: SNS Förlag.
- Poulantzas, N. 1977: Skolan som ideologisk statsapparat. I B. Berner, S. Callewaert & H. Silberbrandt (red): *Skola ideologi och samhälle.* Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Proposition 2008/09:199. *Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan.* Stockholm: Regeringskansliet.
- SOU 2008:27. *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola. Betänkande av Gymnasieutredningen.* Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Wright, E.O. 1997: *Class counts. Comparative studies in class analysis.* Cambridge: Cambridge University Press
- Östman, L. 1995: *Socialisation och mening. No-utbildning som politiskt och miljömoraliskt problem.* (Uppsala Studies in Education 61) Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.